

DOSYA-DERLEME**KAPİTALİST ÖZEL MÜLKİYETİN KARŞISINDA
KAMUSAL MÜLKİYETİN TEMELLERİ****Metin ÇULHAOĞLU***Kapitalist Özel Mülkiyetin Eleştirisi**

Kapitalist özel mülkiyetin köktenci eleştirisine yönelenler, eleştirilerini nesnel temellere oturtmak zorundadırlar. Kapitalist özel mülkiyeti insanın özsel doğasında ilişkin tanımlamalardan, özel mülkiyetin bulunmadığı antik toplumlardaki yaşamdan ya da birtakım etik değerlerden hareketle eleştirmek de mümkündür. Ne var ki, bu içerikteki eleştiriler, belirli bir çekicilik taşısalar bile, kapitalist özel mülkiyetin gerçekçi alternatifini ortaya konulmasında büsbütün yetersiz kalacaktır. Bu noktanın kavranması, kapitalist özel mülkiyet karşıtlığının uzak ütopyalar alanına hapsedilmeye çalışıldığı günümüzün ideolojik ortamında özellikle önem kazanmaktadır.

Kapitalist özel mülkiyetten kastedilen, kuşkusuz, üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Mülkiyet biçimi, toplumsal ilişkilerin kavranmasında ve giderek bu ilişkilerin dönüştürülmesinde kilit önem taşır. Mülkiyet biçimi, "üretim ilişkileri" genel başlığı altında tanımlanan ilişkilerin bir parçası olmakla birlikte, bu ilişkilerin belirlenmesinde öncelikle yere sahiptir. Çünkü, mülkiyet biçimi, üretilen ürünlerin bölüşüm biçimini de belirler. Dolayısıyla, belirli bir mülkiyet biçiminin sürdürülmesi, belirli bir üretim tarzının kendisini yeniden üretilmesinin temel koşuludur. Bu nedenle "burjuva mülkiyetinin tanımı, burjuva üretimindeki bütün toplumsal ilişkilerin ortaya konulmasından başka birşey değildir" (Marx K. 1976:197)

Eleştirinin Temelleri

Kapitalist özel mülkiyete karşı yönetilen köktenci eleştiriyi, sömürücü yabancılaşma ve irrasyonelite olarak üç ayağa oturtmak mümkündür.

*Dünyada ve Türkiye'de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Sempozyumunda Sunulmuştur. 6-7 Ekim 1997, İstanbul.

i- Sömürü: Burada söz konusu olan, üretim araçlarına sahip olan kesimin, bu araçlardan yoksun olanları çalıştırarak, onların emeğinin bir bölümüne el koymasındır. Ancak, kapitalist özel mülkiyetin gerektirdiği sömürü, yalnızca bu anlamdaki artı değer sömürsünden ibaret değildir. Kapitalist düzende artı değer sömürsü temel sömürü biçimi olsa bile, üretim araçlarının özel mülkiyeti başka sömürü biçimini de yaratır. Dolayısıyla, üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesi, toplumdaki her tür maddi sömürüyü ortadan kaldırmanın ön koşuludur.

ii- Yabancılaşma: İnsanların kendi emek ürünlerinden koparılmalrı böylece aslında insan ürünü olan metaların kendilerini üreten insanların yaşamlarına dışardan yön vermeye başlaması, kapitalist toplumdaki her tür yabancılaşmanın kökeninde yatan olgudur. Kapitalizmde, insanın emek ürününün başka ürünlerle değişimi, insanın yaşamını belirlemeye ve yönlendirmeye başlar. İnsanın insana yabancılaşması da, meta ilişkilerinin yarattığı bu yabancılaşmanın hemen ardından gelen bir sonuçtur.

iii- İrrasyonelite: Üretim araçlarının özel mülkiyeti, sürekli kar ararışını birlikte getirir. Oysa, karın arandığı ve bulunduğu alanların, aynı zamanda bir bütün olarak toplumun yararına üretim yapılan alanlar olmasını sağlayacak hiçbir güvence ya da düzenek yoktur. Aşırı üretim krizleri, milyonlarca insan açken sürüp giden tüketim histerisi, marka bağımlılığı, silahlanmaya harcanan büyük kaynaklar, bu irrasyonaltenin en çok bilinen örnekleridir.

Kapitalist özel mülkiyetin, konumuz açısından büyük önem taşıyan özel çelişkilerinden biri de üretimin üretim mekanı içindeki toplumsal örgütlenişinin ulaştığı düzey ile, genel olarak toplumdaki üretim anarşisi arasındaki çelişkidir (Engels F, 1967). Daha açık bir deyişle, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile üretimin toplumsal niteliği

arasındaki çelişki, kendi yansımasını, tekil iş yerlerinden ve sömürüden başlayarak tüm toplumu ve genel irrasyonallite olgusuna dek uzanan geniş bir alanda ortaya koymaktadır.

Buraya dek kısaca anlatılanlardan çıkan sonuç, sömürüden yabancılaşmadan ve irrasyonallite, ancak üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilerek kurtulunabileceğidir. İşin ilginç yanı, yukarıda değinilen irrasyonalliteyle ilişkili olarak ve kapitalizmin kendi iç dinamikleri sonucunda, belirli üretim alanlarının ve araçlarının özel mülkiyet dışına taşınmasıdır. Kuşkusuz, burada, sömürüye son vermek ya da sömürüyü bir ölçüde de olsa sınırlamak gibi bir dürtü söz konusu değildir. Sözümlendiğimiz irrasyonallite genel olarak toplumdaki üretim anarşisi biçimindedir somutlanmakta bu da bireysel kapitalist mülkiyeti aşan anonim şirketleri tröstleri ve giderek devlet mülkiyetini ortaya çıkaran nesnel dinamikleri yaratmaktadır.

Anonim şirketler, tröstler vb. kuşkusuz özel mülkiyet alanının dışında kalan olgular değildir. Bununla birlikte kapitalist üretimin yol açtığı anarşi sonucunda, kapitalist toplumun resmi temsilcisi olan devlet, bir noktadan sonra üretimin yönlendirilmesini kendi üzerine almak zorunda kalmaktadır. Sonuçta "üretici güçler üzerinde devlet mülkiyeti çelişkinin çözümü olmasa bile çözümün öğelerini oluşturan teknik koşulları kendi içinde barındırmaktadır"(Engels F, 1967)

Ara Sonuçlar

Anlatılanlardan kalkarak üç genel sonuca ulaşmak mümkündür:

i- Kapitalist sistemin çelişkilerine son verilmesi, üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesiyle mümkündür;

ii- Kapitalizmin kendi nesnel süreçleri bireysel özel mülkiyet dışında, örneğin devlet mülkiyeti gibi mülkiyet biçimlerini gündeme getirmektedir.

iii- Üretim araçlarının özel mülkiyetine son verip kamusal mülkiyete geçişi öngören herhangi bir girişim yaygınlığı ülkeden ülkeye değişse bile önünde, oldukça geniş bir devlet mülkiyeti alanı bulacaktır.

Burada, kritik önem taşıyan bir alana giriyoruz. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin alternatifi kuşkusuz, bu araçların kamusal mülkiyetidir. Gelgelelim ortada yanıtlanması gereken kimi sorular vardır. Örneğin, kamusal mülkiyet nedir? kamusal mülkiyet denildiğinde ne anlaşılmalıdır? devlet mülkiyet kamusal ya da "toplumsal" mülkiyetin bir biçimi midir, yoksa bunlardan ayrı, hatta bunlara yabancı bir mülkiyet biçimi midir.

Bir kere, "toplumsal mülkiyet" kavramında anlaşılması gereken bütün bir toplumun mülkiyetidir. Başka bir deyişle ileri sürülen kimi savların tersine, toplumsal mülkiyetten anlaşılması gereken belirli üretici toplulukların mülkiyeti

değlidir. Kuşkusuz kooperatif, vb. biçiminde örgütlenmiş üretici toplulukların üretim araçlarının kullanım haklarını ellerinde bulundurmaları, özel mülkiyet kategorisinin dışındadır. Çünkü, böyle bir kullanım hakkının olduğu durumlarda mülkiyet gene tüm toplumun mülkiyetidir. O halde, belirli bir toplumun en genel anlamdaki örgütleniş biçimini devletin oluşturduğu dönemlerde devlet mülkiyeti, toplumsal mülkiyetin temelidir. Başka bir deyişle, toplumsal mülkiyet, devlet mülkiyetinden ayrı bir mülkiyet biçimi değil, devlet mülkiyeti altındaki üretim araçlarından, tüm toplumun özgür iradesiyle ve herhangi bir vesayet olmaksızın yararlanabilme durumudur.

Bu tür konulara, şu ya da tarihsel kesitte, şu ya da bu ülkede yaşanan deneylerin "ölü elini" hissetmeden, nesnel biçimde yaklaşmak gerekir. Geleceğe ilişkin ütopyaların, mülkiyet biçimlerine ilişkin kurguları da içermesi meşru sayılabilir. Ancak, kamusal mülkiyete doğru geçiş, hiçbir zaman, insanların önüne ütopyanın sınırsız ve koşulsuz biçimde yazılabileceği bir tabula rasa koymayacaktır. Üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetinden kamusal mülkiyete geçiş, insancıl kurgular şöyle dursun, kimi ekonomik rasyonallitelerin bile daha geri plana itilmesini zorunlu kılacak siyasal dayatmalar ve önceliklerle birlikte gerçekleşecektir. O halde, böyle bir süreçte dikkate alınması zorunlu maddi gerçeklikler neler olabilir, şimdi bunları görmeye çalışalım.

Geçiş Sürecinin Zorunlulukları

i- Kamusal mülkiyete geçiş sürecinin öznel, önlere, kimi tarihsel gelişim evrelerini geri dönülmez biçimde aşmış, aralarında az çok tutarlı biçimde ilişkilendirilmiş, bu anlamda belirli bir bütün oluşturan üretici güçler bulacaklardır.

Kapitalist üretim tarzının, kendini önceleyen üretim tarzlarına göre en önemli ayırdedici özelliklerinden biri, yalıtıklığa büyük ölçüde son vermiş olmasıdır. Kapitalizmin gelişmesi, emeğe dayalı özel mülkiyetten çıkışı öngörür. Bir toplumda kapitalist üretim tarzına başatlığı demek, üretim araçlarının dağılık ve birbirinden yalıtık olduğu, elbirliğini ve iş bölümünü önsel olarak dışlayan, doğa güçlerinin denetimine olanak tanımayan üretim biçimlerinin giderek daha geri planlara düşmesi demektir (Marx K.; 1993).

Gelişkinlik düzeyi ne olursa olsun, kapitalist olarak tanımlanan bir toplumda, üretici güçler bir bütünlük oluştururlar ve ancak evrensel bir ilişkilendirme çevresinde var olabilirler (Marx K, 1993) Söz konusu durum, günümüz kapitalizminde daha da belirginleşmiştir. Kimi gözlemcilerin de değindiği gibi, günümüz kapitalizminin de çeşitli sanayi dalları birbirine daha yakından bağımlı hale gelmiş, böylece sistemin "periferik" denilebilecek kolları giderek azalmıştır (Meszaros I, 1996).

Bu durumda, mülksüzleştirilenlerin (kapitalistlerin) mülksüzleştirilmelerinin, yani üretim araçlarının tüm toplumun malı durumuna getirilmesinin de bu ölçüde

bütünlüklü ve kapsayıcı olması gerekir. Nesnel zorunluluk bir yana, böyle bir bütünsellik, üretici bireylerin kendi kapitalistlerinin toplamının gelişmesi açısından gereklidir (Marx K.; Engels F). Örneğin matbaaların gazetecilerin, traktörlerin, köylülerin, inşaat malzemelerinin ise inşaat işçilerinin çeşitli örgütlülüklerinin mülkiyeti altında olduğu bir durum toplumsal ya da kamusal mülkiyetin değil, topluluk özel mülkiyetinin geçerli olduğu bir durumdur.

Bu türden bir parçalılık, tarımda ve kimi küçük üretim alanlarında belirli bir dönem için geçerli ve gerçekçi bulunsa bile aynı modelin toplumsal mülkiyetin gerçek biçimi sayılması mümkün değildir. Çünkü, bir kere, bu mülkiyet biçiminin, üretici grupları ve bireyleri belirli üretim alanlarına sınırlayıp bu alanlara özgü üretim araçlarına tabi kılan, kapasite kısıtlayıcı bir yanı vardır. İkinci, bütün üretim araçlarını kapsayan böyle bir parçalılığın, kapitalizmden devralınan üretici güçlerin ilişkisel bütünlüğünü bozması ve böylece üretimi geriletmesi, planlamayı olanaksızlaştırması, gereksiz rekabet çatışmalarına yol açması, hatta yeni eşitsizlikler üretmesi olasıdır.

ii- Konjonktürün belirleyeceği somut biçimlenişler ne olursa olsun, üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesi, belirli bir sınıfın kendi siyasal iktidarını kurması ve karşıt toplumsal-siyasal kesimlerle mücadele edeceği bir süreç olarak gerçekleşecektir. Bu süreçte, üretim genel olarak yönlendirilmesi, bu arada karşıt sınıf ve kesimlerin ekonomik güçlerinin kırılması ancak, üretim araçlarının mülkiyetinin merkezileştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Marx ve Engels, "proletaryanın, tüm sermayeyi kerte kerte burjuvazinin elinden alması; bütün üretim araçlarının devletin elinde merkezleştirilmesi" ve "devlet mülkiyeti altındaki fabrikaların ve üretim araçlarının yaygınlaştırılması" gereğine işaret ederlerken toplumsal mülkiyetin güvencesi olarak devlet mülkiyetini, sınıf mücadelelerinin süreceği geçiş evresinin vazgeçilmez ekonomik ve siyasal silahı olarak değerlendiriyorlardı. Manifesto'da devletleştirmenin vurgulandığı bu bölümün hemen ardından, devletleştirme müdahalesinin "başlarda despotik, ekonomik açıdan yetersiz ve güvenilmez" görülebileceğine işaret edilmesi ilginçtir (Marx K., Engels F). Burada, sürecin belirli evrelerinde, siyasal rasyonalitenin, ekonomik başka tür rasyonalitelere göre öncelik taşıyabileceği vurgulanmaktadır.

Daha sonra Lenin de, örneğin Robert Owen'in kooperatifçi sosyalizmini "romantik", hatta "banal" bulurken, bu tür bir sosyalizm anlayışının en büyük yanlışının, "sınıf mücadelesi", "siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi" ve "sömürücü sınıfın egemenliğine son verilmesi" gibi temel soruları hiç gözetmemesi olduğunu belirtiyordu (Lenin VI, 1976).

iii- Eşitsiz gelişme, kapitalizmin mutlak bir yasasıdır. Mutlak bir yasa olarak eşitsiz gelişme, en ileri ve sanayileşmiş kapitalist ülkeler için de geçerlidir. Üretim araçlarını özel mülkiyetine son vermeyi, sınıfsız ve

sömürsüz bir dünya kurmayı amaçlayan herhangi bir hareket, devraldığı bu eşitsizliklere aynen tabi olamaz. Tersine, söz konusu hareket, kapitalizmden devr aldığı eşitsizliklerin üzerine yürümek, bu eşitsizlikleri mümkün olabildiğince sınırlamak zorundadır.

Kapitalizmin eşitsiz gelişimi, bölgesel (belirli bir kapitalist ülkede kimi bölgelerin diğerlerinden az gelişmiş olması), kesimsel (belirli sektörlerin, çeşitli ekonomik göstergeler açısından diğer sektörlerin belirgin biçimde gerisinde kalması) ve üretim araçlarının ve üretici güçlerin toplulaşması başta olmak üzere kendini çeşitli alanlarda gösterir. Üretim araçlarının toplulaşması, kapitalizmin evrensel bir eğilimidir. Ancak, bu evrensel eğilime karşın, herhangi bir kapitalist ülke, kimi soyutlamalarda öngörülen bir türdeşlik ya da kompaktlık düzeyine hiçbir zaman ulaşmayacaktır. Bu durumda sınıfsız ve sömürsüz bir toplum kurmayı öngören hareket, işin en başında kapitalizmin yarattığı özel eşitsizlikleri törpülemeyi, giderek yok etmeyi hedefleyen merkezi müdahalelerde bulunmak zorunda kalacaktır. Bu tür müdahalelerin etkisi ve sonuç alıcılığı, doğal olarak, üretim araçları dahil toplumsal kaynakların ne ölçüde bilinçli bir biçimde kullanılıp yönlendirilebileceğine bağlıdır. Toplumsal kaynakların bilinçli kullanımı ve yönlendirimi ise, merkezi devlet mülkiyetini bir çok alanda zorunlu kılacaktır.

Genel Sonuçlar ve Toparlanma

Sınıfların henüz ortadan kalkmadığı geçiş dönemi boyunca, kamusal mülkiyetin başlıca biçimi olarak devlet mülkiyetinin, iktidardaki sınıfın yukarıda kısaca özetlenen amaçları için aynı zamanda siyasal bir silah olarak kullanılması kaçınılmazdır. Gene aynı bağlamda tartışılacak bir başka kavram da ilkel sosyalist birikim kavramıdır. Kanımızca bir önceki alt başlıkta değinilen temel ve kapsamlı müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi, kapitalizmden devralınan eşitsizliklerin azaltılması ve giderek ortadan kaldırılması, kaynakların belirli bir merkezde birikimini ve toplanmasını gerektirecektir. İkel sosyalist birikimden kastedilen budur. Gel gelelim, bu ilkel sosyalist birikimin, ancak ve ancak toplumun sömürücü olmayan kimi sınıf ve katlanmalarının (örneğin köylülüğün) aleyhine özel politikalarla sağlanabileceğini söylemek doğru olmaz. Ancak, böyle bir zorunluluk olmasa bile ilkel sosyalist birikim, çok yönlü ve kapsamlı temel müdahaleler için gereklidir ve bu gereklilik bir kez daha, üretim araçlarının en azından önemli bir bölümünün merkezi bir kurumunun elinde toplanmasını dayatacaktır.

Sözü edilen merkezi kurum, devlet olmak zorundadır. Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde, Devlet'i yalnızca ve yalnızca bir zor aygıtı olarak tanımlamak yanlış olacaktır. Örneğin, Lenin'e göre "proletarya diktatörlüğü, yalnızca sömürücülere karşı güç kullanımı demek değildir; hatta öz olarak bile bu değildir. Bu güç kullanımının temeli ve başarı güvencesi, proleteryanın, kapitalizmle kıyaslandığında emeğin toplumsal örgütlenmesinde daha yüksek bir düzeyi temsil etmesi ve bunu yaratmasıdır (Lenin VI, 1976).

Konu, Marx ve Engels'in düşünce ve öngörülerini bağlamında ele alındığında görülen şudur: üretim araçlarının devlet mülkiyeti altına alınması Marx ve Engels tarafından, hiçbir tereddüte yer bırakmayacak bir biçimde zorunlu görülmektedir. Manifesto'da yer alan açık ifadelerin yanısıra, Engels daha sonraki çalışmalarında da "proletarya siyasal iktidarı ele geçirir ve üretim araçlarını devlet mülkiyeti altına alır (Engels F.; 1967) demektedir. Esasen, Marx'ta Engels'te, başka bir öneri, başka bir alternatif bulmak mümkün değildir. Gelgelelim, zamanında Bettelheim'in da işaret ettiği gibi Engels, üretim araçlarına toplum adına el koyan bir devletten söz etmektedir (Bettelheim C.; 1973). Burada, üretim araçlarına toplum adına el koymasıyla toplum tarafından el konması arasında bir farklılığın bulunduğu savı ileri sürülmektedir.

Kanımızca tartışmanın bir çıkmaza girmemesi açısından sahiplenilmesi gereken konum açıktır. Devletin olduğu bir toplumda üretim araçlarının özel mülkiyeti dışındaki tek mülkiyet biçimi ancak devlet mülkiyeti olabilir. Devletin de yok olduğu sınıfsız toplumun gelişkin üst evresinde ise, mülkiyet olgusunun bizatihi kendisi ortadan kalkacağından, bu evre için ayrı bir mülkiyet tanımı yapmaya gerek yoktur. Özetle, üretim araçlarının kurumsal ya da toplumsal mülkiyeti, devlet mülkiyetinin bir alternatifinin ya da devlet mülkiyetinden daha gelişkin bir mülkiyet biçimini değil, devlet mülkiyeti altındaki üretim araçlarının kullanımının tüm toplumun vereceği kararla ve gene toplumun tümünün yararına gerçekleştirilmesini anlatır.

Tartışılan bu konuya önemli ölçüde açıklık getirenlerden biri de Lenin'dir. Tekrar Lenin, 1918 yılında millileştirme (devletleştirme anlayınız) ve zorulim (Confiscation) dışında, siyasal kararlılık gösterilerek hemen toplumsallaştırmaya geçilmesini önerileri ciddi biçimde eleştirmiştir. Lenin'e göre, devletleştirme ve zorulim gibi adımlar, salt siyasal iradenin kararlılığı ile gerçekleştirilebilecek, yani nesnel koşullarda kısıtlardan önemli ölçüde bağımsız adımlardır. Buna karşılık toplumsallaştırma, zorunlu olarak, maddi koşulların olgunlaşmasını gerektirir. Lenin şöyle demektedir: "insanların, millileştirme ya da el koyma konusunda kararlılıkları olabilir ya da olmayabilir. Ama, işin püf noktası şunlardır ki, dünyada olabilecek en yüksek kararlılık düzeyi bile, millileştirmeden ve zorulimden toplumsallaştırmaya geçmeye yetmez (...) Toplumsallaştırma ile basit zorulim arasındaki fark şudur: Zorulim, muhasebe, kayıt tutma ve tahsis işlemlerini gerektirdiği gibi uygulama yeteneği henüz ortaya çıkmadan, salt 'kararlılık' la gerçekleştirilebilir. Buna karşın böyle bir ye4tenek olmadan toplumsallaştırma sağlanamaz" (Lenin VI). Birkez daha özetlersek, toplumsallaştırma ya da toplumsallaştırma, mülkiyet biçimi ile değil, üretim araçlarının ve kaynaklarının tahsisinde kullanımında gerekli izleme ve denetiminin uygulanmasında, tüm toplumun söz ve karar sahibi olmasıyla ilgili bir olgudur.

Üretim araçlarının tüm toplum yararına kullanımını sağlayacak en gelişmiş biçimin ne olacağını bugünden

kestirmek olanaksızdır. Gene de, bugünden yapılabilecek kimi dışlamalardan söz edilebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, grup mülkiyeti ya da her işletmedeki işçilerin o işletmedeki üretim araçlarının sahibi olmaları, en başta sınıfların, meta üretiminin ve piyasa kategorilerinin varlığını sürdürdüğü dönemde "toplumsal mülkiyetin" asıl ve başat biçimi olamaz. Daha ötesi, az öncede değinildiği gibi Marx, bu anlamdaki bir mülkiyetin, insanın öz etkinliğini sınırlandıracağını ileri sürmektedir. Marx'ın sözleriyle açarsak, böyle bir durumda üretim araçları işçilerin olacaktır; ama işçiler sahipliğe karşın "verimli iş bölümüne ve kendi ellerindeki üretim araçlarına tabi kalmaya devam edeceklerdir" Oysa, asıl gerçekleşmesi gereken, mevcut bütün üretim araçlarının herkesin mülkü olması ve tek tek insanlara tabi kalmasıdır (Marx K).

Özetle, devletin var olduğu bir toplumda, devlet mülkiyeti dışında ayrı bir "toplumsal mülkiyet" biçimi tanımlamaya çalışıp, grup mülkiyetini de böyle bir biçimin örneği saymak mümkün değildir. Özellikle meta üretiminin sürdüğü koşullarda, bu tür bir mülkiyetin önemli başka sakıncaları da vardır. Örneğin, Mandel'in de işaret ettiği gibi "ekonomik gücü eşit olmayan gruplar arasında eşitlik temeline dayanan her mübadele eşitsizliği artıracak ve kaçınılmaz iktisadi dalgalanmalara sebep olacaktır" (Mandel E, 1970).

Burada, özellikle vurgulanması gereken bir nokta daha vardır. Mülkiyet biçiminin değişmesi, belirleyici önemde olsa bile, yeni mülkiyet biçimini temeline oturacak üretim ilişkilerini kendi başına değiştirmez. Üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesi, daha önce de değinildiği gibi, kamusal mülkiyetin ilk, belirleyici ve vazgeçilmez adımıdır. Ancak, üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesi, sosyalist bir düzenin üretim ilişkilerini kendi başına güvenceye almaz. Bunun için, gerek tek tek işletmeler ve üretim alanları, gerekse merkezi düzeyde gerçekleştirilmesi gereken yenilikler vardır. Bu yenilikler de, en başta, katılım, yönetim ve denetim alanlarında gerçekleşmelidir. Başka deyişle, fiili üreticilerin, emek sürecinin örgütlenmesine, çalışma koşullarına, teknoloji seçimine, paylaşımına, vb. ilişkin kararlarda söz sahibi olmaları; bunun yanısıra, merkezi düzeydeki planlama, kaynak tahsisi ve politika belirleme süreçlerine katılımları, yönetimlerde yer almaları ve gerekli denetimi uygulamaları, üretim ilişkilerinin dönüştürülmesinde, tek başına mülkiyet biçimindeki değişimin getireceklerine terkedilemeyecek, ayrıca örgütlenmesi gereken müdahale alanlarıdır.

Kapitalist Düzen İçinde Kamusal Mülkiyet

Üretim araçlarının özel mülkiyetini temeline dayalı kapitalist bir düzende kamusal mülkiyete nasıl yaklaşılabileceği, ele almaya çalıştığımız konunun bir başka önemli boyutunu oluşturur. Konunun önemi, dünyanın ve Türkiye'nin son 10-15 yılda yaşadığı genel ideolojik ve siyasal ortamda daha da artmıştır. Çünkü, son döneme damgasını vuran ideolojik saldırı, üretim araçlarının özel mülkiyetine köktenci eleştiri yöneltenler arasında bile ciddi gerilemelere yol açmıştır.

Sosyalizmi henüz çok uzak gören, ama bir yandan da verili güncellikte "somut öneri" yapma yükümlülüğü hissedenlerden bir bölümü, "aman devletçi demesinler" kompleksi içinde, geçerliliği son derece tartışmalı öneriler ortaya atabilmektedir. Örneğin, meta ilişkilerinin sınırlandırılması sosyalizme geçiş döneminde bile ciddi eşitsizlikler yaratması mümkün olan grup mülkiyeti ve işletme özerkliği, meta ilişkilerinin egemen olduğu kapitalist düzen çerçevesinde sol adına savunulabilmektedir. Keza, ekonomide devlet işletmeciliğinden vazgeçilmesinin, devletin "küçülmesiyle", böylece devletin baskıcı işlevlerinin de sınırlandırılması sonuçlanacağını ileri sürerler bile vardır. Nihayet, egemen ideolojinin saldırsında başlıca vurgu noktalarından birini oluşturan "devlet işletmelerinin verimsizliği" temasının solda da alıcı bulabilmesi ilginç sayılmalıdır.

Bu bildirinin sınırları içinde, söz konusu ideolojik temaları tek tek ele alıp yanıtlamak elbette mümkün değil. Dolayısıyla, bildirinin son bölümünde, kapitalist düzen içinde, kamu mülkiyetinin ve işletmeciliğinin sol adına hangi gerekçelerle savunulması gerektiğine ve savunulabileceğine değinmeye çalışacağız. Bu gerekçeler üç ana başlık altında toplanabilir:

i) Devlet müdahaleciliğinin, toplam etki olarak azalmadığı ve azalamayacağı koşullarda yalnızca devlet mülkiyeti ve işletmeciliği alanının daralması, sonuçta, doğrudan doğruya emek karşıtı, emekten yana esnetilmesi çok daha güç, ya da emeğin kendi adına bir kazanım sağlayamayacağı başka müdahalede araçlarının daha ön plana çıkmasına yol açacaktır.

Günümüzün kapitalist toplumlarında, devletin ekonomik yaşama hiç müdahalenin asgari düzeyde kalması mümkün değildir. Bu anlamda "serbest piyasa ekonomisi" kavramı, doğrudan doğruya mistifikasyona yönelik, gerçek yaşamda karşılığı olmayan bir kavramdır. Devletin ekonomik yaşama müdahale araçları, genel olarak üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, bütçe ve vergi politikalarıdır. İkinci müdahale aracını, üretim ve hizmetler alanındaki kamusal etkinlikler oluşturur. Nihayet, üçüncü başlıkta da, sermaye birikim süreçlerine daha özel alanlarda daha doğrudan müdahale anlamına gelen ve "iş yaşamının düzenlenmesi" olarak tanımlanan politikalar söz konusudur.

Devletin, yukarıda sayılan alanlar ve araçlar arasında ikincisinden çekilmesi, birinci ve üçüncü alanların ağırlığını arttıracaktır. Bu alanlardan birincisinde, sermaye birikim süreçlerine daha doğrudan ve denetimsiz müdahale amacıyla bütçe dışı fonlar yoğun olarak kullanılmaktadır. Üçüncü alanda ise belirli sermaye gruplarını kollayan subvansiyonlar, imtiyazla devirler, ihaleler, banka kurtarma operasyonlarıyla birlikte; para, faiz ve emek karşıtı ücret politikaları, korumacı önlemler, vb. ön plana çıkmaktadır (Miliband R, 1994). Böylece devlet, emekçi sınıfların baskı ve taleplerini doğrudan hissedeceği, emek gücünün yeniden üretimine katkıda

bulunabileceği alanlardan çekilip sermayeyle daha doğrudan biçimde içli dışlı olacağı alanlara yönelmektedir.

ii) Kapitalist bir düzende metasızlaşma (dekomodifikasyon) alanı ne kadar genişse, emeğin gücü de görece o kadar fazladır ve emek gücünün yeniden üretimi piyasa koşullarından gene görece o kadar bağımsızlaşır. Parasız kamu hizmetleri ve kar amacı gütmeyen kamu üretimi ise metasızlaşmayı ve piyasa koşullarından görece bağımsızlaşmayı sağlayacağı için emeğin lehinedir.

Bu gerekçenin açıklanabilmesi için, genel olarak "insan hakları" ve "yurttaşlık hakları" kavramlarını yeniden ele almak gerekiyor. Geleneksel yaklaşım, insan ve yurttaşlık haklarının negatif tanımı yönündedir. "Negatif tanım"dan kastedilen, bu hakların, nelerin yapılamayacağından hareketle tanımlanmasıdır. Örneğin bu haklar, genellikle "yapılamaz", alıkonamaz" "kısıtlanamaz", "yoksun bırakılmaz" sözcüklerinde ifade bulur. Buna karşılık, pozitif haklar, insanların ve yurttaşların nelere sahip olmaları gerektiğini anlatır. Sağlık, eğitim, temel beslenme, konut, vb. bağlantılı haklar, bu tür haklar arasındadır.

Sol yaklaşım ile muhafazakar ya da neo-liberal yaklaşım arasındaki temel farklılıklardan biri bu noktada ortaya çıkmaktadır. Muhafazakar ya da neo-liberal yaklaşım, negatif hakları kabul etse bile, pozitif hakları tanınamakta, daha doğrusu bunları bir hak değil gereksinim olarak görmektedir. Az önce örneklenenler birer gereksinim sayıldıklarında, bu gereksinimlerin karşılanması da, doğrudan doğruya piyasaya bırakılmaktadır. Başka türlü söylenirse, pozitif hakları savunanlar metasızlaşmış alanın genişlemesini isterlerken, bunları hak değil de gereksinim olarak görenler, tersine, metalaşma alanının genişlemesini savunmaktadırlar. Özelleştirme savunuculuğu, bu yaklaşımın doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, sol yaklaşıma göre, "toplumsal haklar" olarak da tanımlanan pozitif hakların başlıca ölçütü "insanların, kendi yaşam standartlarını, piyasa güçlerinden ne ölçüde bağımsız kılabildikleridir." (Miliband R; 1994)

Açıktır ki, özellikle belirli toplumsal haklar söz konusu olduğunda (örneğin eğitim ve sağlık alanlarındaki haklar gibi), bu hakların tüm toplum ölçeğinde yaşama geçirilebilmesi, öngördüğü ölçek ve kaynaklar açısından, doğrudan devlet müdahalesini, işletmeciliğini ve hizmetlerini gerektirecektir. Sonuçta, kapitalist düzen içinde kamu sektörü, en başta, hakların gereksinim sayılıp bütçünün piyasa güçlerine terkedilmesini önleme açısından önem taşımaktadır.

Hizmetlere değil de maddi üretime yönelik devlet işletmeciliğine bakacak olursak şunu söylemek gerekir: Bu işletmelerde üretilen ürünler meta dolaşımına girseler bile, uygulanan fiyat politikaları aracılığıyla, gelir dağılımında görece eşitlik sağlanmasına ve birtakım makro ekonomik etkilerin elde edilmesine katkıda bulunabilirler.

(Sönmez S, 1994). Bütün bunların anlamı, emek gücünün yeniden üretiminin, piyasa koşullarından görece de olsa bağımsızlaşmasıdır. Emek gücünün yeniden üretiminin piyasa koşullarından görece bağımsızlaşması ise, emek piyasasında sermayenin karşısına daha güçlü (çaresiz ve tüm silahlarını yitirmiş olmayan) bir emekçi sınıfının çıkması anlamına gelir.

iii)Sosyalizmi hedefleyen bir sınıf iktidarı, önünde ne ölçüde geniş bir kamu kesimi bulursa, ekonominin planlanması, gerekli alanlara gerekli müdahalelerde bulunulması ve nihayet ekonominin bir bütün olarak dönüştürülmesi için o kadar geniş ve sağlam bir zemine ayak basacaktır.

Engels, kapitalist devlet mülkiyetini hiç kuşkusuz sosyalizm olarak görmemişti. Ama, aynı Engels, devlet mülkiyetini, tam tamına yukarıda anlatılan nedenle, kamusal mülkiyete doğru ileri bir adım saymaktan da geri durmamıştı. Bu yaklaşımın bir başka ifadesini şu sözlerde bulmak mümkündür: " Daha bugünden kapitalizm altında üretim, dağıtım ve dolaşım araçlarının genişçe bir bölümünün kamu mülkiyeti altına alınmış olması, gelecekte hedeflediğimiz emek güçlerinin iktidarı açısından büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Geniş bir kamu sektörünün varlığı, emekçi iktidarının ekonomiyi hızla toplumun ve emekçilerin çıkarları yönünde seferber edebilmesi ve demokratik bir planlamanın ilk adımlarını atabilmesi için muazzam bir avantaj yaratır."(ÖDP Broşür Dizisi).

Son olarak birkaç noktanın daha altını çizmek istiyoruz. Sosyalizme geçiş döneminde ve sosyalist toplumda devlet mülkiyetinin toplumsallıkla örtüşmesi için nasıl üretim ilişkileri alanında köklü dönüşümler gerçekleştirmek, işçi yönetimini öne çıkartmak gerekiyorsa, kapitalist düzendeki kamu işletmelerinde de işçi denetimini savunmak ve bunun için mücadele etmek gerekmektedir.

Bildirinin sınırları içerisinde, kamu işletmeciliğinin "verimsizliğinden", "ısrafçılığında", vb. söz eden günümüzün moda savları üzerinde ayrıca durulmadı. Ancak, bu tür savların karşılanması, en azından ideolojik mücadele açısından büyük önem taşımaktadır. Marx'ın

ideolojiye ilişkin tanımlamalarını ödünç alacak olursak, neo-liberal ideolojinin bu tür savları yanlış bilinç olgusunun çok ötesinde, doğrudan kasıtlı çarpıtma (deliberate deceit) alanına girmektedir. Kasıtlı ve bilinçli çarpıtmaların sergilenmesi, ideolojik mücadelede her zaman önem taşımıştır.

KAYNAKLAR

Bettelheim C, (1973) Sosyalizme Geçiş Sorunları, Çeviren: Somer, Kenan Bilgi Yayınları

Engels F, (1967), "Socialism Scientific and v utopic" Pelican.

Istvan Meszaros; Toplumsal Denetimin Zorunluluğu, Çeviren:M. Küpüşoğlu, Ayraç Yayınları 1996, s.20.

Lenin VI, (1976), "On Cooperation" Selected Works, Progress

Lenin VI, "Left Wing Childshness and Pretty Bourgeois Mentality, Selected Works, Progress

Mandel E, (1970), Marksist Ekonomi El Kitabı, Çeviren Orhan Suda, Ant. yayınları

Marx K, (1976), Poverty of Philosophy, Collected Works, Progress

Marx K; "The German Ideology", Marx-Engels, Collected Works, c.5,s.87-88

Marx K, (1993) Kapital I.Cilt, Çeviren: A Bilgi, Sol Yayınları

Marx K-F.Engels "Manifesto of the Communist Party, Collected Works, c.6, s.504-505.

Miliband R, (1994) Socialism for a Sceptical Age, Polity, s.98.

Özgürlük ve Dayanışma Partisi Broşür Dizisi 1, Biz Toplumsal Olandan Yanayız.